

Павлик Н. П. Роль неформальної освіти у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів / Н. П. Павлик // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій змісту освіти МОН України. — К., 2015. — Вип. 86. — Частина 2. — 310 с. — С. 77-70.

Н.П. Павлик

кандидат педагогічних наук, доцент

Житомирський державний університет імені Івана Франка

УДК 378.18+378.147

Роль неформальної освіти у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів

Вступ. Категорія «неформальна освіта» є новою для української педагогіки, що визначає поширеність різних підходів до її трактування та дискусійність ролі, місця та методів неформального навчання. Ми розуміємо неформальну освіту як процес додаткового цілеспрямованого діалогічного навчання, виховання й розвитку молоді, організований поза межами змісту, форм і методів освітніх установ та державних інституцій. Актуальність дослідження ролі неформальної освіти у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів визначається інноваційністю та недостатнім рівнем розробленості проблеми.

Аналіз попередніх досліджень. Загальні положення про сутність і зміст неформальної освіти у процесі фахової підготовки студентів висвітлено у роботах Н. Г. Василенка, С. Г. Вершловського, Л. Б. Лукянової, Н. С. Мартинової, Н. В. Сулаєвої, О. В. Шапочкіної та інших. Проведений нами аналіз літератури свідчить про узгодженість думок дослідників щодо змісту неформальної освіти та її ролі для професійного й особистісного

становлення фахівців. Водночас, сфера професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів у контексті проблеми дослідження ще не розглядалася.

Мета роботи. Охарактеризувати вплив неформальної освіти на процес професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів засобами виділення завдань й інструментів їх досягнення (форм і методів неформальної освіти).

Матеріал і результати дослідження.

О. В. Шапочкіна, розробляючи методологічні засади вивчення неформальної освіти, визначає неформальну освіту через сукупність таких її рис, як: складова системи неперервної освіти; цілеспрямована творча діяльність особистості; чинник соціалізації, творчої самореалізації людини; умова соціальної взаємодії суб'єктів навчання; додатковий ресурс професійного самовизначення. Дослідницею сформульоване узагальнене визначення неформальної освіти майбутніх учителів як складової системи неперервної професійної освіти, самостійно мотивованого виду діяльності, що пов'язаний зі свідомим вибором особистістю різноманітних форм організації навчання, спрямованих на саморозвиток і професійне вдосконалення, опанування додаткових компетенцій [12, С. 6-7].

Н. В. Сулаєва, досліджуючи менеджмент діяльності художньо-творчих колективів ВНЗ як агентів неформальної освіти, трактує неформальну мистецьку освіту через добровільну мистецьку діяльність особистості, що здійснюється паралельно формальному навчанню у вищому педагогічному навчальному закладі, реалізується здебільшого в художньо-творчих колективах (вокальному ансамблі чи хорі, танцювальному колективі, драматичному гуртку, літературній чи художній студії тощо) і не супроводжується видачею документа; основними цілями при цьому є задоволення соціокультурних і освітніх потреб особистості, розвиток здатності жити в сучасному соціумі, зберігаючи індивідуальні особливості, проведення з користю та захопленням вільний час [11].

Дослідники В. Вятрис і Р. Чюжас, проводячи семантичний аналіз основних категорій освіти дорослих, відзначають акцентування саме ролі

індивіда, а не системи освіти для створення ним умов і можливостей власного розвитку й вдосконалення [3].

Андрагог Н. Г. Василенко розуміє неформальну освіту дорослих як соціально спрямований процес, за допомогою якого людина поєднує власний досвід, що накопичується у практичній діяльності, з колективним досвідом інших людей, а також з широким соціальним досвідом суспільства [1].

Таким чином, залежно від сфери застосування неформальної освіти, автори трактують її як процес, систему або діяльність, що спрямовані на поглиблення життєвих та соціальних компетенцій учасників неформального навчання шляхом врахування індивідуальних потреб, інтересів; відсутність стандартизації та інституціонального впливу та використання діалогічних форм і методів навчання.

А саме, С. Г. Вершловський відзначає що включення людини у систему формальної освіти дозволяє освітнім інституціям маніпулювати особистістю як об'єктом управління завдяки статусним переконанням та нормативним вимогам; натомість, неформальна освіта орієнтується на пізнавальне мотивування суб'єктів у професійній, загальнокультурній та особистісній сферах; – саме це, на думку дослідника, і визначає переваги неформальної освіти над формальною [2].

Н. В. Сулаєва, досліджуючи роль та місце неформальної освіти у системі професійної педагогічної підготовки, зазначає наявні порушення значущої ієрархії цінностей – від пріоритетної підготовки, спрямованої на розвиток особистості, соціалізацію та соціальну адаптацію фахівця шляхом створення умов для розвитку творчості – через професійну підготовку, що включає професійну адаптацію та умови для професійного розвитку – до спеціальної (фахової) підготовки як процесу та результату оволодіння конкретними фаховими методами, технологіями та прийомами [11]. Натомість, вищі навчальні заклади в основу діяльності часто покладають саме завдання фахової підготовки, в той час як творчий розвиток особистості залишається поза увагою методики навчання. У контексті представленої

суперечності саме неформальна освіта може слугувати тим інструментом фахового розвитку майбутніх соціальних педагогів, який забезпечить наближення загальних навчально-виховних послуг ВНЗ до потреб, інтересів і мотивів конкретного студента.

Українська розробниця концептуальних засад формування законодавства у галузі освіти дорослих Л. Б. Лукянова убачає роль неформальної освіти у включенні людини у життя суспільства, зокрема як чинника професійного та особистісного розвитку; виділяє чотири підходи до окреслення функціоналу неформальної освіти – суспільно-політичний (конкурентоспроможність навичок і можливостей громадян як результат соціально-політичної активності), культурологічний («міжкультурне міжгенераційне спілкування» як передумова формування цінностей), політично-діяльнісний (сталий розвиток через політичну активність та особистісний розвиток), економічний (економічне зростання держави) [7].

Актуальність вивчення теорії та застосування практики організації неформальної освіти студентської молоді визначається Концепцією освіти для сталого розвитку, представленою у «Порядку денному на XXI століття» [5], де базовими принципами розвитку системи освіти визначено її загальність (доступність для всіх), безперервність, міждисциплінарність та заснованість на навчанні за допомогою досвіду й творчості. Зокрема, одним із напрямів реалізації завдань освіти для сталого розвитку визначено співпрацю освітніх інституцій із театральними групами задля залучення широкої громадськості до публічного дискурсу щодо нагальних соціальних проблем.

Функціональне навантаження неформальної освіти визначається можливостями її впливу на два вектори фахового становлення студентів – *соціальний* (забезпечує зміну соціального статусу шляхом набуття додаткових компетенцій) та *особистісний* (сприяє самореалізації молоді шляхом задоволення актуальних потреб, інтересів та створення простору для активності) [9].

Водночас, застосування форм і методів неформальної освіти у середовищі ВНЗ дозволяє організаторам ефективно розв'язувати такі **завдання** професійної підготовки, як:

- поглиблення розуміння причинно-наслідкових зв'язків соціальної проблеми, що слугує тематикою театральної вистави, її цілісне, структуроване та професійне бачення;
- вироблення фахових рішень та професійних установок, а також технологізованих алгоритмів соціально-педагогічного впливу на окреслене проблемне поле;
- розвиток емпатії, творчості, комунікативних і організаційних умінь учасників та глядачів інтерактивних театрів;
- формування емоційно забарвлених ставлень до людей у кризових ситуаціях;
- зростання особистісної та професійної впевненості, вмотивованості до активної громадської та соціальної позиції, готовності до соціально-педагогічної діяльності [8].

Дослідники неформальної освіти відзначають провідну роль діалогу учасників як базової передумови її ефективного впровадження. Відповідно, вибір форм і методів такого навчання зумовлюється характерологічними ознаками неформальної освіти, до яких, зокрема, відносимо: добровільність і партиципативність; сприятливий психологічний клімат комунікативного середовища; відповідність потребам учасників та спрямованість на подолання дефіциту певних компетентностей; відсутність централізації, ієрархізації та адміністрування змісту та методів; орієнтованість на життєвий, професійний, емоційний досвід учасників; переважання інтерактивних методів навчання, відсутність вимог щодо обсягу необхідного теоретичного матеріалу; можливість урахування особливостей фізичного і психічного стану учасників.

Проведений нами аналіз наукових і методичних джерел свідчить, що у процесі неформальної освіти, організатори надають перевагу активним та інтерактивним *формам і методам* навчання.

Зокрема, основними організаційними формами неформальної освіти є: екскурсійні тури, освітній туризм, стажування, спеціалізовані конференції, семінари, презентації, тренінги, курси, студії, майстер-класи, творчі майстерні, круглі столи, відеолекторії, об'єднання у фахові мережі / професійні асоціації, створення та послуговування мережевими бібліотеками, Інтернет-сервісами та цифровими ресурсами загальнокультурного характеру, організація спільної діяльності, секції, гуртки, клуби, волонтерська діяльність, культурні ініціативи, театри, колективи художньої самодіяльності, вуличні університети, діалогові групи, публічні дискурси, участь у громадських рухах та організаціях, недільні школи, дистанційне навчання, онлайн навчання, курси для отримання нової професії, виїзні заняття, «компенсаційні програми», спрямовані на соціально-особистісний розвиток людини (як-от: тренінги/курси особистісного розвитку, ораторської майстерності, ефективного спілкування, йоги, взаємин між статями, тощо).

Визначені форми неформальної освіти насичуються діалогічними методами: дискусії (вільні, панельні, регламентовані, структуровані, тощо) та дебати, кейс-навчання, моделювання проблемних ситуацій, портфоліо, читання, ігри (ділові, рольові, навчальні, організаційно-діяльнісні, виробничі, дослідницькі, проблемно-ділові, проектувальні), консультації, симуляції професійних/соціокультурних процесів і явищ, інноваційні освітні технології (open-space/відкритий простір, майстерня майбутнього, world-cafe/всесвітнє кафе, peer-education/рівний навчає рівного і т.д.).

Ефективність впливу зазначених форм і методів організації неформальної освіти визначається їх опорою на внутрішні потреби особистості у самоактуалізації, саморозвитку, самореалізації. Саме

неформальна освіта володіє потенціалом до інтеграції особистісного та професійного розвитку майбутніх соціальних педагогів.

Визначені форми і методи базуються на спільній діяльності учасників – взаємодії, обміні інформацією, спільному вирішенні проблем, моделюванні ситуацій, оцінці дій співучасників та власній рефлексії, зануренні в реальну атмосферу ділового співробітництва [10]. Окрім того, варто відзначити відкритість простору неформальної освіти до оточення та середовища, що виступають як реальність для засвоєння нового досвіду [4].

О. В. Шапочкіною обґрунтовано етапи навчально-пізнавальної діяльності особистості у процесі неформальної освіти: інтуїтивний – характеризує появу мотиву пізнавальної діяльності, виникнення емоції та стійкого інтересу особистості; нормативний – пов'язаний з відбором оптимальних методів, засобів, прийомів організації пізнавальної діяльності; активний – відбувається вибір особистістю різних форм організації неформальної освіти та застосування отриманих компетенцій у навчанні, професійній діяльності, у житті; креативний – пошук, прагнення до освіти протягом життя; творча діяльність, що підкріплена стійкою вмотивованістю дій [12].

Вивчення досвіду інших країн також свідчить про зростання інтересу педагогічної громади до пошуку нових ефективних форм і методів розвитку професіоналізму фахівців, що відображається у розвитку нових категорій і теорій. Зокрема, у США введено поняття «безперервний професійний розвиток» (continuous professional development – CPD), де суб'єктом навчання і виступає власне учень/студент/фахівець, а результативність забезпечується шляхом інтеграції сталих (психолого-педагогічні, соціально-філософські знання) та варіативних (творчість, обдарованість, інноваційність, вмотивованість) складників [6]. Новітнім для України визначаємо американський досвід групового навчання, коли предметом проектування професійного зростання виступає діяльність не конкретної особистості, а

цілої групи людей, добровільно об'єднаних за інтересами, що спільно працює в реальному або віртуальному просторі.

Німецький досвід неформальної педагогічної освіти свідчить про поширеність таких організаційних форм неформальної освіти, як-от: загальнодидактичні курси, семінари, лінгвістичні курси, дидактичні майстерні, тренінги, майстер-класи, навчальні гуртки, проектна діяльність, організація культурно-масових заходів. Варто зауважити, що курикулами (з лат. програми для розвитку; формалізовані пакети курсів) з неформальної освіти в Німеччині є уніфікованими та сертифікованими, створеними відповідно до запитів студентської молоді та відображеними у їх індивідуальних навчальних планах; вони складаються з: навчальних програми, флайерів або візитівок курсів, навчальних посібників, підручників, модульних каталогів, ознайомлювальних брошур, глосаріїв, курсів лекцій, методичних рекомендацій, навчально-методичних комплексів, комп'ютерних програм та ін. [12].

Висновки. Таким чином, нами окреслено роль неформальної освіти у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів засобами розкриття змісту неформальної освіти, її завдань, функцій, форм та методів. Встановлено провідну роль неформальної освіти для особистісного становлення та творчого розвитку майбутніх фахівців. Перспективи подальших досліджень передбачає в експериментальному дослідженні впливу неформальної освіти на процес професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів.

Список використаних джерел

1. Василенко Н.Г. Стан і проблеми запровадження системи визнання результатів неформально професійного навчання в Україні / Н. Г. Василенко // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у

2 ч. — Ч. 2 / уклад. : Л.М. Капченко, С.О. Тарасюк, Л.Г. Авдеев та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. — 248 с. — С. 130-138.

2. Вершловский С.Г. Образование взрослых: теоретические и методические проблемы /С. Г. Вершловський // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч. — Ч. 2 / уклад. : Л.М. Капченко, С.О. Тарасюк, Л. Г. Авдеев та ін. —К. : ІПК ДСЗУ, 2014. —248 с. —С. 14-25.

3. Вятярис В., Чюжас Р. Исследование удовлетворения потребностей взрослых учащихся: на примере Каунасского центра обучения взрослых /В.Вятярис, Р. Чюжас // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч. — Ч. 2 / уклад. : Л.М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдеев та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. —248 с.—С.25-34.

4. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід роботи / Уклад. О.Пометун, Л.Пироженко. —К. : А.П.Н., 2002. —136 с.

5. Концепція освіти для сталого розвитку // Порядок денний на XXI століття : Електронний ресурс. —Режим доступу : http://dea.gov.ua/chapter/osvita_dlya_stalogo_rozvitku_nacional4na_dopovid4_skogocheno

6. Кошманова Т.С. Розвиток педагогічної освіти у США (1960–2000 рр.) : автореф. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 / Т. С. Кошманова. —К., 2002. — 40 с.

7. Лукянова Л.Б. Концептуальні засади формування законодавства у галузі освіти дорослих / Л. Б. Лукянова// Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-

економічної нестабільності : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч. — Ч. 2 / уклад. : Л.М. Капченко, С.О. Тарасюк, Л.Г. Авдєєв та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. — 248 с. — С. 52-59.

8. Мартинова Н.С. Досвід використання активних методів навчання в системі неформальної туристичної освіти / Н. С. Мартинова. // Вісник Луганського Національного Університету ім. Т. Шевченка.—2009.—№10 (173). —С.38-43.

9. Павлик Н. П. Функції неформальної освіти студентської молоді / Н. П. Павлик // Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції "Рівень ефективності та необхідність впливу педагогічних та психологічних наук на розвиток сучасного суспільства". — 2013 : Електронний ресурс. — Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/11298/1/tmpD4.pdf>

10. Петрович В. С. Використання активних та інтерактивних методів навчання у процесі підвищення кваліфікації соціальних педагогів // В. С. Петрович // Педагогічні науки. — Випуск 15. : Електронний ресурс. — Режим доступу : www.gnpu.edu.ua/files/VIDANNIY/Visnik_15.../V15_2_100_108.pdf

11. Сулаєва Н.В. Основні підходи до менеджменту неформальної мистецької освіти в художньо-творчих колективах вищих педагогічних навчальних закладів / Н. В. Сулаєва // Витоки педагогічної майстерності : [Зб. наук. праць]. — Полтава, 2011. — С. 256-262.

12. Шапочкіна О.В. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині / Ольга Володимирівна Шапочкіна. — Автореф. ... канд.. пед.. наук : спец. 13.00.04 — теорія і методика професійної освіти. Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. — 20 с.